

פרק ד'

הצריכה והחיסכון הפרטיים

1. קווי ההתפתחות העיקריים

ההאצה בצריכה הפרטית, שהיתה בשנת 1972 לאחר שנתיים של האטה, נמשכה ביתר שאת בתשעת החודשים הראשונים של 1973 (להלן 1973(9)) הצריכה הריאלית לנפש גדלה ב-1973(9) ב-9 אחוזים בהשוואה לתקופה המקבילה ב-1972, ובהשוואה לכל שנת 1972 היה גידול של $8\frac{1}{2}$ אחוזים. שיעורי גידול אלו גבוהים ביותר בהשוואה לגידול הצריכה בעבר או גידול ההכנסה בשנת 1973(9) — ההכנסה הריאלית הפנויה ממקורות פנים (בניכוי מילווה חובה) עלתה ב-7 אחוזים, וההכנסה מכל המקורות — ב-3 אחוזים. קצבי גידול אלו של הצריכה וההכנסה הביאו לירידה בנטייה הממוצעת לחסוך ב-1973(9) לאחר מספר שנים של עלייה מתמדת בשיעורי החיסכון הפרטיים. עם זאת יש לזכור, כי שיעור החיסכון ב-1973(9) היה עדיין גבוה מזה שהיה בכל שנות הששים.

ההאצה בצריכה הפרטית מוסברת במספר גורמים שפעלו יחד ב-1973: ראשית, אין הצריכה הפרטית מתאימה עצמה כל שנה לשינוי בהכנסה של אותה שנה אלא לשינוי ממוצע ("קבוע") במספר שנים. בשנים 1971 ו-1972 היתה עלייה מהירה בהכנסה הפרטית הפנויה שלא מצאה ביטוי מלא בגידול הצריכה הפרטית באותן שנים, ולכן סביר היה, שהשפעת ההאטה בגידול ההכנסה ב-1973(9) על הצריכה של אותה תקופה לא תהיה גדולה והגידול המהיר בהכנסה בשנתיים הקודמות ישפיע בכיוון של הגדלת הצריכה. שנית, היתה אי ודאות בקשר למדיניות הממשלה לאחר הבחירות. היו חששות שמא יוטלו מסים ובפרט מס ערך מוסף, והדבר עודד הקדמת רכישות של מוצרי צריכה — בעיקר מוצרים בני קיימא. שלישית, ב-1973 היתה האטה ברכישת דירות והטבת תנאי רכישה למספר קבוצות אוכלוסיה ועל כן נותר חלק גדול יותר של ההכנסה לצריכה שוטפת.

ב-1973(9) היתה עלייה ברכיב היבוא של הצריכה הפרטית. זאת כתוצאה מעלייה מהירה של היבוא הישיר המיועד לצריכה פרטית. דבר זה נובע מהעדר כושר ייצור מקומי ומשינוי טעם בכיוון של העדפת יבוא.

ברכיבי הצריכה הפרטית יש לציין את העלייה המהירה ברכישת של מוצרים בני קיימא (35.6 אחוזים ריאליים) ובצריכת הלבשה (26 אחוזים ריאליים לנפש). סך ההוצאה על מזון, משקאות וטבק עלה בקצב איטי יחסית לגידול של סך הצריכה כך שב-1973(9) נמשכה מגמת הירידה במשקל סעיף זה בכלל הצריכה.

בצריכת השירותים היתה האצה אצל המוסדות שלא למטרת רווח; חלק ממנה נבע מהוצאות המפלגות לרגל הבחירות לכנסת ולחסידיהן. בצריכת "שירותים אחרים" היה גידול איטי.

נראה, כי ההאטה בגידול החיסכון היתה בשני הרכיבים הראשיים — חיסכון בנכסים ריאליים ופיננסיים. בנכסים הפיננסיים היה שינוי פנימי בהרכב: מעבר מנכסים נושאי תשואה לא צמודים לנכסים צמודים.

2. סך הצריכה והחיסכון הפרטיים

ב-1973 (9) נמשכה האצה בגידול הצריכה הפרטית, שהחלה עוד בסוף 1971, וביתר שאת. הצריכה הפרטית הריאלית לנפש עלתה בתשעת החודשים ב-9 אחוזים, בהשוואה לגידול בשיעור 5.5 אחוזים ב-1972. רק ב-1968 וב-1954 היה הגידול בצריכה הפרטית דומה לזה של 1973 (9). הגידול המהיר הקיף את כל רכיבי הצריכה הפרטית אך היה מהיר במיוחד בצריכת מוצרים תעשייתיים ובפרט בצריכת מוצרים בני קיימא.

לוח ד' - 1

הצריכה, ההכנסה והחיסכון הפרטיים, 1961 עד 1973

ממוצע 1961 1965	ממוצע 1966 1967	ממוצע 1968 1969	1970	1971	1972	1973	1972 (9)	1973 (9)
הצריכה הכוללת במחירים שוטפים (מיליוני ל"י)								
5,305	8,011	9,658	11,434	13,555	17,025	21,948	12,356	16,474
העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת (אחוזים)								
10.5	2.5	10.5	3	5	9	8.5	—	12.5
6	—	7.5	.5	2	5.5	5	—	9.0
הצריכה הריאלית הכוללת								
6.5	1	8.5	2.5	8	7	6	—	6
הצריכה הריאלית לנפש								
6	1.5	9.5	—	5.5	8	6	—	7
6.5	.5	9	3.5	10	9	2.5	—	2.5
ההכנסה הריאלית לנפש								
6	.5	10	.5	7.5	9.5	3	—	3
מכל המקורות								
ההכנסה הריאלית לנפש								
מכל המקורות בניכוי מילוות חובה נטו								

הערות:

* החל בשנת 1968 יש שינוי בסידרה, שיעורי הגידול חושבו על פי סדרה עקיבה.

** בשנים 1960 עד 1967 שיעורי הגידול חושבו כל שנה לעומת קודמתה.

בשנים 1968 עד 1973 שיעורי הגידול חושבו על פי בסיס קבוע (1970).

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

בהכנסות הפנויות של הסקטור הפרטי היתה ב-1973 (9) האטה וקצב הגידול היה נמוך מזה של הצריכה הפרטית. ההכנסה הריאלית הפנויה לנפש ממקורות פנים (בניכוי מילוות חובה) גדלה ב-1973 (9) ב-7 אחוזים בהשוואה לגידול בשיעור 8 אחוזים ב-1972. בהעברות לפרטים מחו"ל היתה ירידה בגדלים מוחלטים, כך שההכנסה הפנויה מכל המקורות (בניכוי מילוות חובה) גדלה ב-1973 (9) ב-3 אחוזים בלבד בהשוואה לגידול של 9.5 אחוזים ב-1972.¹

¹ בדרך כלל, אין הבדלים גדולים בשיעור הגידול של ההכנסה ממקורות פנים וזו שמכל המקורות. ב-1973 (9) ישנו הבדל גדול מאוד בשיעור הגידול של שתיים אלה, ומתעוררת בחריפות הבעיה, איזו הכנסה רלבנטית לצרכינו? אם נבדוק את הרכיבים העיקריים של ההעברות לפרטים מחו"ל נראה, כי בהעברות של רנטות, שלהן אופי של הכנסה קבועה נמשך הגידול ב-1973, אך בפיצויים חד פעמיים היתה ירידה גדולה. בהעברות של עולים היתה האטה נומינלית וירידה ריאלית ובהעברות של ישראלים מחו"ל, שאלמנט ההכנסה השוטפת הקבועה נמוך בהן היתה ירידה ריאלית גדולה. נראה איפוא, כי עיקר ההאטה היתה בהכנסות שהנטייה להוציא מהן על צריכה שוטפת קטן יחסית, ולכן יש להידרש יותר לשינוי בהכנסה ממקורות פנים מאשר לשינוי בהכנסה מכל המקורות. עם זאת, אין להתעלם לחלוטין מההאטה בהעברות לפרטים מחו"ל, ויש לראות בשינוי בהכנסה ממקורות פנים כאומדן מוטעה כלפי מעלה או כחסם עליון.

ההאטה היחסית של גידול ההכנסה לעומת הצריכה מתבטאת בעלייה של הנטייה לצרוך ב־ 1973(9), זאת, לאחר ירידה ברורה שנמשכה מאז 1967.

הגידול המהיר של הצריכה הפרטית ב־1973(9), שהיה מהיר בהשוואה לגידול הצריכה הפרטית בשנים קודמות והתקיים בד בבד עם עלייה איטית יותר בהכנסה הפרטית טעון הסבר:

א. כוכור, טענו בעבר¹, כי מאז יצא המשק מהמיתון גדלה ההשתנות של קצבי גידול ההכנסה בשנים השונות. היה בכך להבליט את היותה של הצריכה תלויה יותר בהכנסה הממוצעת הרב שנתית ופחות בשינויים של הטוח הקצר. כך הביאה עלייה מהירה (חד פעמית) בהכנסות בשנים קודמות לגידול מתון של הצריכה הפרטית, ואילו ב־1973(9) היתה עלייה מהירה של הצריכה למרות גידול איטי יותר של ההכנסה.

ב. ב־1973(9) היתה אי ודאות בקשר למדיניות הממשלה לאחר הבחירות, שהיו אמורות להתקיים באוקטובר 1973. היו חששות להטלת מסים חדשים (ובעיקר מס ערך מוסף). ייתכן שדבר זה עיכב הקדמת רכישות — בעיקר של מוצרים בני קיימא.

ג. רכישות דיור: בשנים הקודמות היה גידול מהיר מאוד בסך ההוצאה של משקי בית על רכישות דירות חדשות. גידול זה נבע מעליה במספר הדירות ובמחיריהן. גידול זה בהוצאה חייב להפריש סכומים ניכרים מההכנסה השוטפת לרכישת דיור דבר שהתבטא בעליית שעור החסכון.

ב־1973(9) היתה האטה ברכישה של דירות ובקצב עליית מחירי הדירות בהשוואה לשנים קודמות. נוסף על כך שופרו תנאי הרכישה וניתנו אמצעי ממון מפליגים לקבוצות גדולות של רוכשים (למשל זוגות צעירים), כך שיחסית לשנים קודמות לא היה צריך להקצות אחוז גבוה מההכנסה השוטפת לשם רכישת דיור דבר שהתבטא בהקטנת שיעור החסכון.

ד. גורם נוסף שפעל ב־1973(9) להגברת הצריכה הן ההטבות השונות, שנותנים מעסיקים לעובדים, הטבות אלו נתפסות בחלקן המכריע באומדני ההכנסה הפרטית אך הנטייה לצרוך מהן גבוהה יותר מבהכנסה רגילה². תופעה זו אינה ייחודית ל־1973(9), אך במשך הזמן היא התפשטה לקבוצות גדולות יותר של עובדים, ומשקל ההטבות בסך ההכנסה גדל כך שמשקלם בנטייה לצרוך גדל.

3. הצריכה הפרטית סך השימושים והיבוא — קשרי גומלין

ב־1973(9) גדלה הצריכה הפרטית בקצב מהיר יותר מהתוצר, אולם עלייה מהירה זו (יחסית לתוצר) אפינה גם את סך השימושים, כך שבמשקל הצריכה הפרטית בסך השימושים לא חל שנוי ב־1973(9) בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד.

ראוי לזכור, כי בשנים האחרונות היה גידול הצריכה הפרטית איטי יחסית לגידול בהכנסה ובשאר השימושים (גם כאשר מנכים מהשימושים את היבוא הבטחוני הישיר) ובהשוואה לשנים קודמות נמוך משקל הצריכה הפרטית בסך השימושים. עם זאת נראה, כי אם יימשכו המגמות שהחלו ב־1972 של גידול מהיר של הצריכה הפרטית יגדל בעתיד חלקה של הצריכה הפרטית בסך השימושים (ובפרט בסך השימושים למעט צריכה ציבורית בטחונית).

¹ ראה למשל דו"ח בנק ישראל דין וחשבון 1972 עמ' 87—88.

² לדוגמא, תשלומים עבור שיחות טלפון נתפסים באומדן ההכנסה שלנו כיוון שאומדן זה מבוסס על התוצר ושיחות טלפון כלולות באומדן הצריכה הפרטית. כיוון שתשלום לשיחות טלפון בדוגמא זו צמוד לביצוע שיחות (או במילים אחרות, מחיר שיחת טלפון למקבל הטבה זו הוא אפס) ברור, שהנטייה הנמדדת לצרוך מהכנסה זו היא של 100 אחוזים. מבחינת הקצאה יעילה של המקורות היה יעיל יותר לתת את כל ההטבות כשכר רגיל.

הצריכה הפרטית, סך השימושים והיבוא

1973 (9)	1972 (9)	1972	1971	1970	1969	1968	
37.1	37.2	37.2	36.9	39.5	42.3	43.7	משקל הצריכה הפרטית מסך השימושים (אחוזים, מחירים שוטפים)
38.7	39.4	39.3	39.2	42.7	44.5	45.7	משקל הצריכה הפרטית בסך השימושים למעט יבוא בטחוני (אחוזים, מחירים שוטפים)
8.6	7.1	7.2	7.4	7.0	7.8	7.5	משקל יבוא ישיר לצריכה פרטית מסך הצריכה הפרטית (אחוזים, מחירי 1968/9) ¹
14.0	13.9	13.8	13.8	14.7	13.5	13.6	משקל יבוא תשומות לצריכה פרטית מסך הצריכה הפרטית (אחוזים, מחירי 1968/9) ¹
22.6	21.0	21.0	21.2	21.7	21.3	21.1	משקל סך יבוא המיועד לצריכה פרטית מסך הצריכה הפרטית (אחוזים, מחירי 1968/9) ¹
26.7	26.6	26.3	24.5	26.5	29.5	30.9	משקל סך יבוא המיועד לצריכה פרטית מסך היבוא למשק (אחוזים, מחירי 1968/9) ¹
29.7	31.3	30.9	29.8	34.5	34.8	35.9	משקל סך יבוא המיועד לצריכה פרטית מסך היבוא למשק למעט יבוא בטחוני (אחוזים, מחירי 1968/9)

(1) למעט צריכת זרים נטו ושינויי מלאי.
הערות: החישובים נעשו על פי לוחות תשומה תפוקה 1968/69.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

סך היבוא המיועד לצריכה פרטית¹ גדל ב-1973 (9) במונחים ריאליים, ב-20 אחוזים בהשוואה ל-8 אחוזים ב-1972. האצה זו ביבוא המיועד לצריכה פרטית נובעת מהעלייה המהירה בצריכה הפרטית ב-1973 (9) ומעלייה בעתירות היבוא של הצריכה פרטית.

הגידול ביבוא תשומות היה דומה לגידול של הצריכה הפרטית כך שב-1973 (9) לא היה שינוי משמעותי ברכיב יבוא זה בצריכה לעומת התקופה המקבילה אשתקד. מאידך גיסא, ביבוא הישיר המיועד לצריכה הפרטית היתה ב-1973 (9) עלייה מהירה ברכיב היבוא. (הגידול היה אחד בסחורות ושירותים). עלייה מהירה זו נובעת מהעדר כושר ייצור בארץ והפניית ביקוש עודף לסחורות ושירותים מיבוא ומשינוי טעמים בכיוון של העדפת יבוא.

ההאצה ביבוא המיועד לצריכה הפרטית התבטאה באי שינוי של משקל היבוא המיועד לצריכה

¹ למעט צריכת זרים נטו ושינויי מלאי. האומדנים הם לגבי יבוא תשומות ויבוא ישיר של סחורות ושירותים. החישוב של התשומות הישירות והעקיפות מבוסס על מקדמי לוח תשומה תפוקה לשנת 1968/69.

פרטית בסך היבוא למשק. עם זאת עלה היבוא המיועד לשאר השימושים (למעט יבוא בטחוני) ב-1973 (9) בשיעור רב מזה של היבוא המיועד לצריכה פרטית.

משקל היבוא המיועד לצריכה פרטית מסך היבוא (בין אם היבוא מוערך בשער חליפין רשמי או אפקטיבי, ראה להלן) נמוך ממשקל הצריכה הפרטית בסך השימושים. מכאן שהצריכה הפרטית היא "דלת יבוא" בהשוואה לשימושים אחרים.

לגבי השנים 1968 עד 1972 נאמדו¹ רכיבי היבוא הכוללים (ישיר ותשומות בייצור) בצריכה הפרטית במספר סעיפים עיקריים², ובכל מקרה הוערך היבוא בשערי חליפין רשמיים ואפקטיביים. מסתבר, כי ההוצאה למשק בדולרים על צריכה של ל"י מסעיף מזון, משקאות וטבק איננה קטנה מההוצאה בדולרים לל"י בסעיף מוצרים בני קיימא. בממוצע לשנים 1968–1972 היה רכיב היבוא בצריכת מזון משקאות וטבק (שע"ח רשמיים) 26 אחוזים בעוד שרכיב היבוא ברכישת מוצרים בני קיימא היה 24.5 אחוזים.

לוח ד' - 3

רכיבי יבוא ממוצעים בצריכה הפרטית על סעיפיה העיקריים *

(אחוזים, ממוצע 1968 עד 1972)

רכיב יבוא בשער חליפין אפקטיבי	רכיב יבוא בשער חליפין רשמי	רכיב המס על היבוא בצריכה הפרטית	שיעור המס על היבוא
מזון, משקאות וטבק	32.4	25.9	6.5
מוצרים בני קיימא	39.5	24.4	15.1
מוצרים אחרים	32.6	24.7	8.0
שירותים	14.3	13.1	1.2
סך הצריכה **	24.3	19.4	4.9
25.3			25.1
61.9			32.0
9.2			9.2
25.3			25.3

* האומדנים חושבו לפי לוחות תפוקה 1965/66. אומדני הצריכה מעודכנים לפי אומדני מאי 1973.
** למעט צריכת זרים נטו ושנוי מלאי.
ה מקור : בנק ישראל.

במוצרים אחרים רכיב היבוא היה 24.7 אחוזים. בצריכת שירותים רכיב היבוא הינו הנמוך ביותר, 13 אחוזים; זאת בגלל הרכיב הגבוה של תשומות עבודה ואי אפשרות טכנית ליבוא חלק ניכר של צריכת השירותים.

התפלגות רכיב היבוא בין יבוא-תשומות ויבוא ישיר היא 2/3 ו-1/3 בהתאמה. מבחינה זו מוצרים בני קיימא הם יוצאי דופן, שכן רכיב היבוא הישיר בהם כפול מיבוא התשומות.

בשנים 1968–1972 היה שיעור המס הממוצע על היבוא המיועד לצריכה הפרטית 25 אחוזים (ב-1972 — 28 אחוזים), שהם כ-5 אחוזים מכלל הצריכה הפרטית. ישנה שונות גדולה בשיעורי

¹ אומדנים אלו מבוססים על נתוני הצריכה והיבוא כפי שהיו אשתקד; כלומר, אין הם מעודכנים לאומדני 1974. למרות זאת ניתן בהחלט להשתמש בהם, כי העדכונים שהוכנסו בשנים עברו לא ישנו אותם לא באופן כמותי ובודאי לא מהותי. האומדנים מבוססים על מחירי 1972 וגם שערי החליפין (הרשמי והאפקטיבי) הם אלו של שנת 1972. החישובים נעשו על פי לוח תשומות-תפוקה לשנת 1965/6 (ולא 1968/69).

² מזון, משקאות וטבק, מוצרים בני קיימא, מוצרים אחרים ושירותים.

המס המוטלים על הסעיפים השונים של הצריכה¹. מוצרים בני קיימא הם עתירי מס: שיעור המס הממוצע הוא 62 אחוזים (70 אחוזים על יבוא ישיר ו-47 אחוזים על יבוא תשומות). שיעורי המס הנמוכים ביותר מוטלים על יבוא המיועד לצריכת שירותים — כ-10 אחוזים. שוני זה בשיעורי המסים המוטלים על יבוא משפיע על המחירים היחסיים, ובעקבות זאת על הכמויות הנצרכות מסעיפים השונים. מסיבה זו השוני בשיעורי המסים פועל בכיוון זה של הקצאה בלתי יעילה של מטבע חוץ העומד לרשות המשק.

4. החיסכון והרכבו

לפי אומדנים שבידינו היתה ב-1973 (9) ירידה לא גדולה של הנטייה הממוצעת לחסוך. מאז היציאה מהמיתון היתה מגמה ברורה של עלייה בנטייה הממוצעת לחסוך, ונראה, כי מגמה זו נפסקה ב-1973. עם זאת גבוהה עדיין הרמה של הנטייה הממוצעת לחסוך מזו שהיתה בכל שנות הששים.

חוסר נתונים מקשה על הבחנה שלמה בשינויים שחלו במרכיבים השונים של החיסכון. נראה, כי ההאטה היתה בשני הרכיבים הראשיים: חיסכון בנכסים ריאליים ופיננסיים. בתוך הנכסים הפיננסיים עצמם היה מעבר לנכסים הצמודים למדד המחירים לצרכן.

גמר הדירות עלה ב-1973 בכ-10 אחוזים בעוד שבהתחלות היתה ירידה בסך הכול שנתי ויציבות ב-1973 (9). אין בידינו אומדן מדויק לסך ההוצאות של משקי הבית על רכישת דור בשנה מסוימת, אך מתוך נתוני ההתחלות והגמר נראה, כי ב-1973 היתה האטה בגידול ההוצאות של משקי הבית על חשבון רכישת דירות. גורם נוסף הן ההלוואות הגדולות למדי שניתנו לקבוצות לחץ — בעיקר זוגות צעירים בתנאי רכישת דירות ובתנאי מימון (על היקף המימון לזוגות צעירים והשינוי בו ב-1973 ראה פרק י"ד "המוסדות הכספיים" לוח י"ד-3)). דבר זה איפשר להקטין את החיסכון מההכנסה השוטפת.

העלייה המהירה ברכישת מוצרים בני קיימא בשנתיים האחרונות התבטאה בעלייה בחיסכון (התחשיבי) במוצרים בני קיימא. בערכים מוחלטים קטן חיסכון זה בהשוואה לרכיבים אחרים של החיסכון, ולכן השפעתו על סך החיסכון איננה גדולה.

אין בנמצא נתונים על החיסכון, שהופנה לרכישת נכסים פיננסיים, אולם לפי האינדיקטורים שבידינו לא היתה ב-1973 האצה בחיסכון בנכסים הפיננסיים, אך היה בו שינוי הרכב². בפיקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי של משקי הבית³ היתה האטה גדולה (תוספת של 200 מיליון ל"י ב-1973 לעומת 500 ב-1972 וכ-600 מיליון ל"י ב-1971). הדבר נובע מכך, שהריבית על פיקדונות אלו היתה נמוכה מכדי להתחרות בתשואה על איגרות חוב ממשלתיות צמודות. במלווה קצר המועד, שאיננו צמוד ושיעור התשואה הנומינלי שלו היה נמוך מאוד היתה ב-1973 ירידה מוחלטת, אך זו התרכזה ברביע האחרון של 1973, אחרי שפג תוקפו של הסכם החתום (ראה להלן פרק ט"ו "שוק ניירות הערך").

בתכניות חיסכון מאושרות היתה האצה גדולה — תוספת של כ-700 מיליון ל"י ב-1973 לעומת תוספת של כ-300 מיליון ל"י ב-1971 וב-1972. תוספת מהירה זו נובעת בחלקה הגדול מהנהגת תכנית חיסכון חדשה "תכנית 4000" שיש בה סובסידיה התחלתית לא קטנה ובגלל היות תכניות אלו צמודות למדד.

¹ שיעור המס על היבוא הישיר בכל סעיף וסעיף גבוה יותר מהמס שהוטל על יבוא התשומות. הדבר נובע מהרצון להגן על התוצרת המקומית. כאשר מדובר בהבדלים בשיעורי המס הכוונה להבדלים בשיעורי המס על תשומות לחוד ועל יבוא ישיר לחוד בסעיפים השונים.

² בשעת כתיבת הדברים האלה אין נתונים על חיסכון משקי הבית בקופות גמל ובחברות בטוח.

³ הכונה היא לפיקדונות לזמן קצוב של עד 50,000 ל"י.

לוח ד' - 4

רכיבים נבחרים של חשבון הקטור הפרטי, 1960 עד 1973

(במחירים שוטפים)

ממוצע 1961 1965	ממוצע 1966 1967	ממוצע 1968 1969	1970	1971	1972	1973	(9)1972	(9)1973
1,692	2,523	4,018	5,344	7,858	10,721	13,077	7,997	9,144
החיסכון הגולמי (מיליוני ל"י)								
20	12	21	47	47	36	22	—	14
שיעור הגידול (אחוזים)								
24	24	29	32	37	39	37	39	36
נטייה ממוצעת לחסוך מהכנסה מכל המקורות (%)								
24	23	30	30	34	36	35	37	33
נטייה ממוצעת לחסוך מההכנסה מכל המקורות בניכוי מילווה חובה נטו (אחוזים)								
16	18	23	25	29	30	31	31	29
נטייה ממוצעת לחסוך מההכנסה ממקורות פנים (%)								
15	17	23	23	25	27	28	28	26
נטייה ממוצעת לחסוך מההכנסה ממקורות פנים בניכוי מילווה חובה נטו (אחוזים)								
12	2	28	8	30	18	4	—	—
שיעור הגידול של החיסכון הגולמי לרבות החיסכון במוצרים בני-קיימא — מחירים קבועים (%)								
27	25	33	34	38	40	39	—	—
נטייה ממוצעת לחסוך (תחשיבית כולל חיסכון במוצרים בני קיימא אחוזים)								
—	33	24	31	38	47	51	—	41
גמר דירות (אלפי יחידות)								
—	668	942	1,206	2,060	2,081	2,263	—	—
חיסכון בנכסים פיננסיים (מיליוני ל"י) *								
—	—90	—111	—209	—308	—467	—686	—	—
התוב לבנקים למשכנתאות (מיליוני ל"י)								

* סדרה זו שונה מזו שהופיעה בדוחות קודמים בכך שאיננה כוללת את החיסכון בקופות גמל וחברות ביטוח ; ראה לוח ג' ד'-6.
ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

ברכישות נטו של איגרות חוב צמודות לזמן בינוני היה גידול מהיר מאוד; רובו התרחש ברביע האחרון של השנה. נראה, שלפחות חלק מהעליות בתכניות חיסכון וברכישות איגרות חוב מבטא מעבר מהנכסים הפיננסיים הלא צמודים (פז"ק ומילווה קצר מועד) לנכסים צמודים, כך שבסך הגדול ברכיבים הפיננסיים לא היתה ב-1973 האצה. בגבייה של מילוות חובה היתה ב-1973 עלייה של כ-20 אחוזים ובהפצה של איגרות חוב סחירות ע"ח מלוות משנים קודמות היתה ירידה, כך שסך הגבייה של מילוות חובה נטו (גביות פחות הפצה) עלתה ב-1973 כ-28 אחוזים. בגלל ההאצה בעליית המחירים היתה ב-1973 עליה ברכיב המס במילוות אלו בגלל אי הצמדת הריבית למדד המחירים אולם סך החיסכון באמצעות מילוות חובה עלה ב-1973 לעומת 1972.

5. הרכב הצריכה הפרטית

ב-1973 (9) גדלה צריכת סחורות יותר מכפליים מגידול צריכת השירותים (15 לעומת 7 אחוזים). הדבר נבע מהעלייה התלולה בצריכת הלבשה אך בעיקר מהגידול ברכישה של מוצרים

לוח ד' 5

הרכב הצריכה הפרטית במחירים שוטפים, 1960 עד 1973 (9)

(אחוזים)

ממוצע ממוצע ממוצע	ממוצע ממוצע ממוצע	ממוצע ממוצע ממוצע	ממוצע ממוצע ממוצע	ממוצע ממוצע ממוצע	ממוצע ממוצע ממוצע	ממוצע ממוצע ממוצע	ממוצע ממוצע ממוצע	ממוצע ממוצע ממוצע
1968 עד 1964	1966 עד 1967	1965	1968 עד 1964	1966 עד 1967	1965	1968 עד 1964	1966 עד 1967	1965
1973 (9)	1972 (9)	1972	1971	1970	29.5	30.5	32.5	מזון משקאות וטבק
24.5	26	25.5	27.5	28	11	7.5	9	מוצרים בני קיימא
11.5	9.5	10	9.5	9.5	15.5	16.5	16.5	מוצרים אחרים
15.5	15	15.5	15	15.5	23	24	22	דיוור ומלכ"ר
29	28	28.5	26.5	25.5	21	21.5	19.5	שירותים אחרים
19.5	21.5	20.5	21.5	21	סך כל			צריכת סחורות ושירותים ¹
100	100	100	100	100	100	100	100	

(1) ללא שינוי מלאי וצריכת זרים נטו.
הערות: המספרים מעוגלים למחצית האחוז הקרובה.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בני קיימא. העלייה ברכישה של מוצרים בני קיימא תרמה כ-4 אחוזים מהגידול הכללי, שהם כשליש מגידול זה. מאידך גיסא, היתה עליית מחירי צריכת השירותים גבוהה יותר מזו של צריכת הסחורות. תופעה זו היא רב שנתית בתחום הצריכה הפרטית, ובדרך כלל, נובעת מהעלייה המהירה יותר של מחיר שירותי דיוור ומסבסוד של המוצרים.

הצריכה הפרטית של פחורות ושירותים על רכיביה העיקריים, 1972 ו-1973(9)

עלייה או ירידה (—) 1973 לעומת 1972		עלייה או ירידה (—) 1972 לעומת 1971		מחירים שוטפים			משקל ב-1973 (מחירים שוטפים)	
מחיר	כמות	מחיר	כמות	1973	1972	1972		
(אחוזים)				(מיליוני ל"י)				
סחורות								
18.3	6.1	8.8	6.6	4,206.8	3,351.2	4,536.0	24.7	מזון, משקאות וטבק
5.4	10.6	8.3	11.3	376.3	322.6	444.6	2.2	דלק, מאור וקרח
הנעלה, הלבשה וחפצים אישיים								
17.6	22.1	14.5	20.7	1,554.8	1,082.7	1,535.9	9.1	
15.3	35.6	16.4	14.4	1,942.1	1,241.4	1,797.8	11.4	מוצרים בני קיימא
13.4	16.1	10.6	10.4	697.6	529.9	739.8	4.1	מוצרים תעשייתיים אחרים
16.8	15.2	10.2	10.7	8,777.6	6,527.8	9,504.1	51.5	סך כל הסחורות
שירותים								
20.5	8.3	12.7	7.2	1,657.2	1,270.1	1,712.6	9.7	מוסדות שלא למטרת רווח
28.5	7.4	33.6	6.9	3,248.0	2,354.0	3,364.0	19.1	דיור
15.4	5.4	13.1	6.1	3,300.9	2,711.9	3,594.8	19.4	שירותים אחרים ושונות
21.4	6.7	20.2	6.6	8,206.1	6,336.0	8,671.4	48.2	סך כל השירותים
21.8	9.8	19.7	7.0	48.0	35.9	47.4	0.3	מזרח ירושלים
סך כל צריכת הסחורות והשירותים * 100								
18.7	11.2	15.4	8.8	17,031.7	12,899.7	17,773.4	100	

* ההבדל בין נתונים אלה לבין סך הצריכה הוא בכך, שהראשונים כוללים גם שינויי מלאי וצריכה נטו של זרים בארץ. המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

כתוצאה משינויים אלו בכמויות ובמחירים נמשכה מגמת הירידה במשקל צריכת מזון, משקאות וטבק בסך הצריכה. משקל צריכת מוצרים בני קיימא ומוצרים אחרים היה יציב ולא חל בו שינוי משמעותי לעומת הממוצע הרב שנתי, ובצריכת שירותים היתה ירידה קלה במשקל.

א. מזון

צריכת המזון לנפש גדלה ב-1973(9) ב-2.3 אחוזים תוך עלייה קלה במחיר היחסי של המזון. חלק מגידול זה מבטא הגדלת מלאי אצל הצרכנים בעקבות ציפיות לעלויות מחירי מוצרי יסוד באפריל 1973 — ציפיות שהתגשמו (דברים אלו אמורים בעיקר בסוכר וקמח). בניכוי סוכר ותה מגיע הגידול הריאלי לנפש של צריכת מזון ב-1973 לפחות מאחוז אחד. במוצרי קמח ודגניים היתה עלייה בצריכה הריאלית לנפש בשיעור 0.7 אחוז. עלייה ממוצעת זו משקפת ירידה בצריכה לנפש של לחם אחד ומעליה במוצרים ה"קרים" בסעיף זה: ופלים, ביסקויטים ועוגיות.

בצריכה לנפש של בשר ומוצריו היתה ב־1973 (9) האצה ניכרת: 8.7 אחוזים לנפש, תוך ירידה קלה במחירים היחסיים. העלייה התרכזה בצריכת כבד קפוא (גידול בשיעור 103 אחוזים), שכן מחיריו עלו מעט יחסית. גם בבשר עוף היתה עלייה מהירה (7.3 אחוזים לנפש) תוך עלייה בשיעור 23 אחוזים במחירים. בבשר קפוא היתה עלייה מתונה (2.3 אחוזים לנפש) אף כי המחירים עלו בפחות מאשר מחירי העוף. כנראה, נובע הדבר משינויים בטעמים. בבשר בקר טרי היתה ירידה מוחלטת תוך עליית מחירים של 23 אחוזים. ירידה זו נובעת בחלקה מקשיים בהצע. בצריכת ביצים היתה ב־1973 (9) עלייה ריאלית של 7.3 אחוזים לנפש תוך ירידה של 14.5 אחוזים במחירים היחסיים. בתחילת 1973 שרר מחסור בביצים כתוצאה מקשיים בייצור השוטף, והביקוש סופק בחלקו מביצי איסום ויבוא.

לוח ד' - 7

השינויים בצריכה הריאלית של מוצרי מזון נבחרים, 1973 (9)

(אחוזים)

משקל בסד העלייה או הירידה (—) לעומת 1972 (9)				
צריכת המזון				
(מחירים שוטפים) בכמות				
במחירים במחיר היחסי *				
מוצרי קמח ודגנים	9.5	4.0	13.1	—4.9
בשר ומוצרי	29.2	12.3	18.1	—0.7
דגים	3.6	8.5	10.9	—6.7
ביצים	4.0	10.8	1.8	—14.4
חלב ומוצרי	9.1	9.4	5.9	—10.9
שמני מאכל	2.7	6.7	3.0	—13.4
פירות טריים	14.2	—11.6	40.6	18.3
ירקות טריים	11.2	—4.6	31.9	10.9
סוכר ומוצרי	7.5	21.4	20.4	1.3
תה, קפה וקקאו	3.1	22.1	6.2	—10.7
פירות ירקות מעובדים ושונות	5.9	6.2	16.8	—1.8
סך כל המזון	100.0	5.7	18.9	—

* השינוי במחיר הסעיף מחולק בשינוי המחירים של סך כל המזון.
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בצריכת חלב ומוצריו היתה עלייה ריאלית בשיעור 5.9 אחוזים לנפש תוך עליית מחירים מתונה בלבד (בגלל היות רוב המוצרים הנדונים בפיקוח ומסובסדים). הגידול התרכז בצריכת לבן, לבנייה ויוגורט (עלייה בשיעור 21 אחוזים לנפש), גבינה לבנה שמנה (12.5 אחוזים לנפש), גבינה מלוחה (9 אחוזים לנפש) וחלב מפוסטר (7.6 אחוזים לנפש). בצריכת חמאה וגבינות מותכות היתה ירידה בצריכה לנפש.

בפירות וירקות טריים היתה ב־1973 (9) עליית מחירים מהירה ביותר וירידה גדולה בצריכה לנפש (מחירי הפירות והירקות עלו ב־41 ו־32 אחוזים בהתאמה, והצריכה לנפש ירדה ב־14.5 ו־7.5 אחוזים). הדבר נובע מהקרה החמורה, שפגעה בינואר 1973 בחלק מהירקות והפירות (בעיקר

הסובטרופיים, כגון בננות ואבוקדו) ומבצורת, שפגעה ב-1973 בתפוקת השטחים המוחזקים שבהם הירקות, ובעיקר הפירות, הם גידולי בעל. ב-1973 (9) יבאו השטחים המוחזקים פירות וירקות בניגוד ליצוא ה"מסורתי" שלהם.

ב. משקאות, סיגריות וטבק

הצריכה הריאלית לנפש של משקאות קלים ירדה ב-1973 (9) ב-11 אחוזים תוך עליית מחירים בשיעור 19.5 אחוזים. משקאות חריפים — להם גמישות הכנסה גבוהה יחסית — גדלו ב-1973 (9) ב-7.6 אחוזים לאחר ירידה של 4.5 אחוזים לנפש ב-1972. זה מספר שנים שהגידול בצריכת טבק ומוצרי הוא מהיר. גם ב-1973 (9) נמשכה מגמה זו, והצריכה לנפש של טבק ומוצרי גדלה ריאלית ב-10 אחוזים. עלייה זו בצריכה עודדה ע"י הירידה במחירים היחסיים של סיגריות וטבק (ירידה יחסית של 6 אחוזים). העלייה היתה מהירה יותר בצריכת טבק (46 אחוזים) ואיטית יותר בצריכת סיגריות (12 אחוזים).

ג. מוצרים בני קיימא

הרכישות של מוצרים בני קיימא גדלו, במונחים ריאליים ב-1973 (9) ב-35.6 אחוזים, ובכך תרמו לכשליש מהעלייה הכוללת של הצריכה הפרטית. עלייה זו היא המשך המגמה, שהחלה ב-1971 ונמשכה בקצב מואץ ב-1972, ובעיקר ברביע האחרון של 1972. העלייה במשך 1973 (9) היתה איטית יותר. לפי הנתונים הארעיים שבידינו היה הגידול הריאלי (מנוכה עונתיות) בין הרביע האחרון של 1972 לרביע השלישי של 1973 — 18 אחוזים בלבד.

גורמי הביקוש למוצרים בני קיימא שונים במידה רבה מהגורמים המעצבים את הביקוש של שאר מוצרי הצריכה הפרטית. הסיבה העיקרית לכך היא, שמוצרים בני קיימא הינם בשביל משקי הבית מלאי של שירותים, המסופקים על פני תקופה ארוכה יחסית. בשאר המוצרים והשירותים, לעומת זאת, האפשרות להקדמת רכישות או דחייתן מוגבלות לטווח קצר בלבד או לכמויות לא משמעותיות ואילו במוצרים בני קיימא יש למשקי הבית אפשרות נוחה להקדים או לדחות רכישת של שירותי צריכה בטווח של שנים.

לוח ד' 8

השינויים בצריכה הריאלית של מצרכים בני קיימא, 1960 עד 1973 (9)

(אחוזים)

משקל ב-1973 (9)	ממוצע 1960 עד 1965	ממוצע 1966— 1967	ממוצע 1968— 1969	1970	1971	1972	1973 (9)
35	20	-13	28	6	-1	18	26
39	15	-13	72	-23	2	4	33
26	30	-18	58	-36	37	45	47
100	18	-13	52	-16	7	14	36

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ב-1973(9) היו מספר גורמים שעודדו הגדלת הרכישה של מוצרים בני קיימא :

(1) שולמו תשלומים רטרואקטיביים בהיקף נרחב. תשלומים אלו הם חד פעמיים וגדולים יחסית להכנסה החדשה השוטפת, כך שאותו חלק מתשלומים אלו, המיועד לצריכה פרטית אינו מוצא על צריכה שוטפת אלא לרכישת מוצרים בני קיימא.

(2) ב-1973(9) היו ייסופים של מספר מטבעות ארופיים. ייסופים אלו הביאו להתייקרות של רוב המוצרים המיובאים מהארצות המייספות וגרמו מדי פעם בפעם לגלי קנייה מבוהלים של מוצרים בני קיימא.

(3) ב-1973(9) היו שמועות על כוונת הממשלה להטיל מס ערך מוסף, שהיה אמור להביא לעלייה כללית של המחירים. הדבר עודד הקדמת רכישות.

(4) בתחילת 1974 היו אמורות להיכנס לתוקף תקנות, המגבילות את היבוא הפטור של עולים חדשים. ניתן היה לצפות, כי ב-1973 יתגברו הרכישות של מוצרים בני קיימא מצד עולים. בנתונים לתשעת החדשים הראשונים של 1973 לא מסתמנת התגברות משמעותית ברכישות, ושיעור הגידול הריאלי ביבוא עולים היה נמוך משיעור הגידול הכללי הממוצע : 27 לעומת 36 אחוזים. ברכישה של רהוט היתה ב-1973(9) האצה תוך עליית מחירים מהירה ביותר. הרכישות גדלו ב-26 אחוזים והמחירים — ב-25 אחוזים — עליית מחירים המהירה ביותר מזו שבכל הסעיפים העיקריים של המוצרים התעשייתיים. לפי הנתונים החלקיים שבידינו נראה, כי היתה עלייה תלולה במיוחד ברכישת רהוט מיבוא.

רכישות של ציוד למשק בית התאוששו ב-1973(9) לאחר ירידה גדולה ברכישות — ב-1970 ועלייה מתונה ב-1971 וב-1972. סך הרכישות גדלו ב-1972(9) ב-33 אחוזים (במונחים ריאליים). העלייה ברכישות הקיפה את כל המוצרים של ציוד למשק בית, אך ברכישות של מוצרים אלו מיבוא היתה עלייה מהירה יותר. העדפת היבוא נובעת בחלקה משינוי בטעמים ובחלקה מחוסר כושר ייצור של התעשייה המקומית.

לאחר שיא ברכישות של מקלטי טלביזיה בשנת 1969 היתה ירידה ברכישות בשנים 1970 עד 1972. ברביע האחרון של 1972 החלה התאוששות ברכישה של מקלטי טלויזיה, ובממוצע שנתי היו הרכישות ב-1973 גבוהות ב-15 אחוזים לעומת 1972 (הרכישות מייצור מקומי גדלו רק ב-7 אחוזים). הרכישות בתשעת החדשים הראשונים של 1973 היו גבוהות ב-22 אחוזים לעומת התקופה המקבילה ב-1972. העלייה המהירה ברכישות הגדילה את אחוז משקי הבית, שבבעלותם מקלטי טלביזיה ; וברביע השלישי של 1973 היו לכשלושה רבעים ממשקי הבית לפחות מקלט

לוח ד' - 9

אחוז משקי הבית שבבעלותם מצרכים בני קיימא נבחרים, 1969 עד 1973

מקור חשמלי	מכונת כביסה	רדיו (כולל טרנזיסטור)	טלביזיה	שואב אבק	רשם קול	מכונות פרטיות	טלפון
1969	88.6	38.7	89.7	30.0	21.2	11.6	31.0
1970	88.9	42.8	89.9	49.7	20.5	11.9	34.8
1971	90.6	46.2	89.4	59.7	21.1	13.8	37.9
1972	92.1	50.5	89.0	68.0	23.5	14.9	41.2
1973	92.4	55.2	84.4	74.4	24.2	18.9	44.3

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה : סקרי ציוד בית.

טלביזיה אחד. עליות מהירות מאוד היו ברכישות של מקלטי רדיו, רדיו טרנזיסטור, רשמי קול ופטיפונים. ברכישה של מכוונות כביסה היתה עלייה מהירה (40 אחוזים) תוך ירידה בשיווק מהייצור המקומי. ברביע השלישי של 1973 היו ליותר ממחצית משקי הבית מכוונות כביסה. גם ברכישות של כלי רכב אישיים היתה ב-1973 (9) האצה — גידול ריאלי של 47 אחוזים (!) וזאת לאחר עליות מהירות בשנתים הקודמות (37 ו-45 אחוזים בהתאמה). בתחום הרכב היו לציפיות להעלאת מסים השפעה ברורה וחד-משמעית לעידוד הרכישות — ציפיות אלו התגברו עם הידיעה מראש על הכוונות לשנות את תחשיבי המסים, המוטלים על כלי רכב — שנויים, שהביאו, בסכומו של דבר להתייקרות כלי הרכב. כתוצאה מכך היתה רכישה מוגברת של כלי רכב ברביע הראשון של 1973. זה מספר שנים ישנו עידוד לרכישת רכב ע"י מתן הטבות שונות (פטורות ממס) לעובדים בעלי רכב וסביר, כי הרחבת הטבות אלה תרמה להגברת הרכישות.

ד. מוצרים תעשייתיים אחרים

הצריכה הריאלית לנפש של מוצרי הנעלה ירדה ב-1973 (9) ב-2 אחוזים. ירידה זו הינה תמונה בעיקר לאחר שגם ב-1972 היתה ירידה בצריכה הריאלית לנפש. הצריכה הריאלית לנפש של הלבשה גדלה ב-1973 (9) ב-26.3 אחוזים לאחר עלייה דומה ב-1972 — 27.6 אחוזים. אין לנו הסבר לעליות המהירות בצריכת הלבשה ולירידה בהנעלה. ייתכן, שיש ליקוי כלשהוא בנתונים. בצריכה של מוצרים תעשייתיים אחרים היתה עלייה ריאלית בשיעור 12.4 אחוזים לנפש. העלייה התרכזה בצריכת תמרוקים, תרופות, ספרים ועתונים.

ה. שירותי דיור

הצריכה של שירותי דיור בבעלות היא זקיפה על פי שינויים במלאי הדירות ואיננה נובעת ממדידה ישירה בשוק. ב-1973 (9) היתה עלייה ריאלית בצריכת שירותי דיור בשיעור 4.0 אחוזים. זוהי עלייה מהירה במקצת מזו, שהיתה בשנים שלאחר היציאה מהמיתון, אך דומה לעלייה הממוצעת בצריכת שירותי דיור בשנים 1961 עד 1965. כרגיל, הגידול במחירי שירותי דיור הוא מהיר ביותר וב-1973 (9) הגיע ל-28.5 אחוזים. בגלל צורת האמידה ייתכן, שחלק מעליית מחירים זו "שייך" לשנת 1972.

ו. שירותים אחרים¹

הצריכה לנפש של "שירותים אחרים" עלתה בקצב איטי ביותר — גידול ריאלי של 2 אחוזים לנפש. גם ב-1972 היתה עלייה איטית בצריכה לנפש. אם ננכה סעיפים, שבהם רכיב צריכת תושבי חוץ גבוה, נקבל עלייה בצריכה הריאלית לנפש הנופלת במקצת מ-4 אחוזים. גמישות ההכנסה של שירותים אלו היא גבוהה יחסית, ולכן נראה, כי אומדן זה מוטא במקצת כלפי מטה. בהוצאה על אחזקת כלי רכב (מוסכים רישיונות וכו', לא כולל דלק) היתה עלייה מהירה — גידול ריאלי בשיעור 15 אחוזים לנפש. סך ההוצאה לנפש על נסיעות, עלה (במונחים ריאליים), ב-3.7 אחוזים לאחר גידול איטי 1.1 אחוז ב-1972. עלייה מהירה היתה בהוצאות על דואר וטלפונים (12 אחוזים). בהוצאות לנפש על קולנוע היתה ב-1973 (9) עלייה של 1.4 אחוז לאחר ירידה במספר שנים.

¹ על צריכת המוסדות שלא למטרות רווח, ראה פרק ח' להלן.